

ฮามาต้า ถั่วพืชอาหารสัตว์

โดย จินดา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา
กองอาหารสัตว์ กรมปศุสัตว์

ฮามาต้าเป็นพืชตระกูลถั่วที่เรียกกันติดปากเกษตรกรผู้ปลูกหญ้าเลี้ยงสัตว์ทั่วไป ชื่อเป็นทางการของถั่วฮามาต้าคือถั่วเวอร์นาไนสไตโล ถิ่นกำเนิดจากประเทศอเมริกากลาง บริเวณทะเลคาริเบียน แต่ชนิดที่นำมาปลูกในประเทศไทยมาจากประเทศออสเตรเลียในปี 2514 เป็นพืช 2 ฤดู สามารถปลูกได้ง่ายในดินหลายชนิด โดยเฉพาะในพื้นที่และสภาพฝนปานกลางทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ถั่วฮามาต้าจะโตเร็วลักษณะเป็นทรงพุ่มเตี้ยแตกกิ่งก้านมาก ติดเมล็ดมาก เมล็ดมีความงอกสูงและสามารถขึ้นสู้กับหญ้าพื้นเมืองได้ดี โดยเฉพาะในที่โล่งแจ้ง ทนต่อการเหยียบย่ำและการเหยียบย่ำของสัตว์ ที่สำคัญคือต้านทานโรคแมลงได้ดี ถั่วฮามาต้ามีคุณค่าทางอาหารสูง โคอ-กระบือชอบกิน และไม่ปรากฏว่าเป็นพืชตอสัตว์ สามารถใช้ถั่วฮามาต้าปลูกปนกับหญ้าได้หลายชนิดเพื่อปรับปรุงคุณภาพของหญ้าใช้สำหรับตัดหรือปล่อยให้สัตว์ลงเหยียบย่ำเพื่อใช้เป็นอาหารหลักของโค-กระบือโดยตรง เนื่องจากการขยายตัวในการผลิตโค-กระบือเพิ่มขึ้นมา ปัญหาด้านอาหารสัตว์ก็มีมากขึ้นตามไปด้วย โดยเฉพาะพื้นที่การเพาะปลูกมีจำกัด เกษตรกรที่เลี้ยงสัตว์ส่วนใหญ่ยังต้องอาศัยทุ่งหญ้าสาธารณะ ป่าละเมาะ และที่รกร้างว่างเปล่า บริเวณชายป่าหรือเชิงเขา คันทนาและสองข้างทางถนนเป็นที่เลี้ยงสัตว์ พืชที่ขึ้นส่วนใหญ่เป็นหญ้าที่ขึ้นเองตามธรรมชาติ ความสมบูรณ์ของหญ้าจะขึ้นกับสภาพดินฟ้าอากาศ หญ้าธรรมชาติจะมีคุณค่าทางอาหารและผลผลิตต่ำ ฉะนั้น ความสมบูรณ์ของโค-กระบือทั่วไปจึงขึ้นกับสภาพดินฟ้าอากาศและความสมบูรณ์ของหญ้าที่มีตามธรรมชาติเป็นส่วนใหญ่ สำหรับเกษตรกรผู้เลี้ยงโคนม ความต้องการพืชอาหารสัตว์ที่มีคุณภาพยังมีสูงมาก เพราะหญ้าเป็นอาหารสัตว์ที่ให้ต้นทุนการผลิตต่ำที่สุดเมื่อเทียบกับอาหารชนิดอื่น เช่น อาหารข้น เป็นต้น ฉะนั้นพืชอาหารสัตว์ที่ให้ผลผลิตสูง คุณภาพดี ปลูกง่ายและโตเร็วจึงเป็นสิ่งที่นักเลี้ยงสัตว์ โดยเฉพาะผู้เลี้ยงโคนมต้องการ ในสภาพของฤดูแล้งที่พื้นดินทั่วไปไม่มีส่วนสีเขียวของหญ้าเลย พืชอาหารสัตว์ที่มีคุณสมบัติทนแล้งและทนการเหยียบย่ำจึงเป็นสิ่งที่ต้องการอย่างยิ่ง

ในปี 2523 เนื่องจากถั่วฮามาต้ามีคุณสมบัติที่สามารถปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมได้เป็นอย่างดี เมื่อเปรียบเทียบกับพืชตระกูลถั่วอื่น ๆ รัฐบาลภายใต้การสนับสนุนของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ โดยสำนักงานพัฒนาปศุสัตว์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ปัจจุบันได้โอนมาอยู่ในกรมปศุสัตว์) จึงได้ใช้ถั่วฮามาต้าปรับปรุงทำเลเลี้ยงสัตว์สาธารณะในบริเวณพื้นที่เชิงเขา หุบเขา ป่าเสื่อมโทรม ซึ่งเกษตรกรได้นำโค-กระบือไปเลี้ยงอยู่เป็นประจำเพื่อเพิ่มปริมาณพืชอาหารสัตว์ ปรับปรุงคุณภาพอาหารสัตว์ และช่วยบำรุงดินด้วย โดยได้รับความร่วมมือจากกองบินเกษตรให้ใช้เฮลิคอปเตอร์บินหว่านเมล็ดถั่วฮามาต้าในเขตพื้นที่หลายจังหวัดคือ

ปี 2523 ใช้เมล็ดถั่วฮามาต้าหวานในเขตพื้นที่จังหวัดขอนแก่น จังหวัดชัยภูมิ กลุ่มพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 13,000 ไร่

ปี 2524 ใช้เมล็ดถั่วฮามาต้าหวานในเขตพื้นที่จังหวัดขอนแก่น จังหวัดชัยภูมิ นครราชสีมาและอุบลราชธานี กลุ่มพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 76,700 ไร่

ปี 2525 ใช้เมล็ดถั่วฮามาต้าหวานในเขตพื้นที่จังหวัดขอนแก่น อุตรธานี เลย ชัยภูมิ สุรินทร์อุบลราชธานี และบุรีรัมย์ กลุ่มพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 79,800 ไร่

ในปี 2526 ทางรัฐบาลมีนโยบายให้ผลิตถั่วฮามาต้าทดแทนการปลูกมันสำปะหลัง ทั้งนี้เนื่องจากพื้นที่ส่วนใหญ่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือไม่น้อยกว่า 4.5 ล้านไร่ที่เกษตรกรใช้ปลูกมันสำปะหลัง เพราะสามารถส่งมันสำปะหลังไปขายต่างประเทศได้มาก ทำให้ราคามันสำปะหลังสูงขึ้น ปริมาณผลผลิตส่งออกส่วนใหญ่ในรูปแบบมันสำปะหลังเส้นและมันสำปะหลังอัดเมล็ดประมาณร้อยละ 90 ส่งออกไปจำหน่ายยังประชาคมยุโรปซึ่งเป็นตลาดหลักและเมื่อถูกจำกัดประมาณการนำเข้าให้ลดลง ทำให้เกิดปัญหามันสำปะหลังล้นตลาด ราคามันตกต่ำรัฐบาลจึงได้หามาตรการแก้ไขปัญหานี้ และนโยบายแก้ไขวิธีหนึ่งคือ ควบคุมการปลูกมันสำปะหลังโดยมีนโยบายสนับสนุนให้เกษตรกรหันไปปลูกพืชอื่นแทน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์โดยกรมปศุสัตว์ จึงได้มีโครงการส่งเสริมให้เกษตรกรปลูกถั่วฮามาต้าทดแทนในพื้นที่ที่มีการปลูกมันสำปะหลังบางส่วน โดยอัดฟอนเป็นถั่วฮามาต้าแห้งเพื่อจำหน่ายผู้เลี้ยงสัตว์ เป็นการเพิ่มปริมาณพืชอาหารสัตว์สำหรับผลผลิตโค-กระบือ และเป็นการเพิ่มรายได้ชดเชยเกษตรกรทางหนึ่ง โดยพิจารณาส่งเสริมเกษตรกรพื้นที่ในเขตจังหวัดชัยภูมิและจังหวัดนครราชสีมา ซึ่งมีพื้นที่ปลูกมันสำปะหลังถึง 2.2 ล้านไร่ ปริมาณพื้นที่ส่งเสริมให้ปลูกถั่วฮามาต้าทดแทนมันสำปะหลัง 20,000 ไร่ และรับซื้อถั่วฮามาต้าแห้งอัดฟอนจากเกษตรกรคืนเพื่อนำไปจำหน่ายให้ผู้เลี้ยงสัตว์และหน่วยงานที่มีหน้าที่ช่วยเหลือผู้ประสบภัยต่อไป มีระยะเวลาดำเนินการระหว่างปี 2527 - 2532

การศึกษาวจัยด้านผลผลิตและคุณค่าทางอาหารของถั่วฮามาต้า ได้มีนักวิชาการหลายท่านที่สนใจและได้ศึกษาวจัยเกี่ยวกับถั่วฮามาต้าพอสรุปได้ดังนี้

ถั่วฮามาต้า สามารถปลูกโดยใช้เมล็ดหวานทับหน้าดินหลังจากไถย่อยดินดีแล้วโดยไม่ต้องไถกลบ ใช้เมล็ดถั่วในอัตรา 1.5 - 2 กิโลกรัม/ไร่ และควรแช่เมล็ดในน้ำร้อนที่อุณหภูมิ 80° C (เซลเซียส) นาน 10 นาทีก่อนนำไปปลูก อาจปลูกเฉพาะถั่วฮามาต้าชนิดเดียวหรือปลูกปนกับหญ้าอื่น ๆ เช่น หญ้าขน (มอริซัส) หญ้าเข็ม คอสตอล เมอมีว้าหรือบัพเฟิลก็ได้โดยถั่วฮามาต้าสามารถจะคงอยู่กับหญ้าภายหลังการปล่อยสัตว์

แพะเล็มหหรือหนานทานการเหยียบย่ำได้ดี สำหรับในสภาพดินทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือควรใช้ปุ๋ยฟอสเฟต (หินฟอสเฟต) อัตรา 30 กิโลกรัม/ไร่ ปุ๋ยขี้มูลสัตว์อัตรา 25 กิโลกรัม/ไร่ และในดินทางภาคเหนือนอกจากปุ๋ยทั้งสองชนิดนี้แล้ว ควรใช้ปุ๋ยปอแต้อัตรา 25 กิโลกรัม/ไร่ รวมด้วยจะได้ผลดี จากผลการทดลองของนักวิจัยหลายท่านพบว่า ถ้าใช้ระยะเวลาการปลูกและการเขตรกรรมที่เหมาะสมแล้ว ถั่วยามาตัวยังสามารถใช้ปลูกเป็นพืชอาหารสัตว์ร่วมกับพืชเศรษฐกิจอื่น ๆ ได้ด้วย เช่น มันสำปะหลังและปอ เป็นต้น

คุณค่าทางอาหาร ถั่วยามาต้าจะมีโปรตีนสูงเมื่ออายุน้อย และจะลดลงเรื่อย ๆ เมื่อต้นถั่วมีอายุมากขึ้นหลังจากถั่วยามาต้าตั้งตัวดีแล้ว ในช่วงฤดูฝนสามารถปล่อยสัตว์แพะเล็มหได้หลายครั้งโดยต้นถั่วจะแตกยอดอ่อนและให้คุณค่าทางอาหารสูง ถ้าจะตัดให้สัตว์กินหรือตัดทำหญ้าแห้งควรตัดเมื่ออายุต้นถั่วอยู่ระหว่าง 45-60 วัน และไม่ควรงอกเกิน 60 วัน เพราะช่วงนี้จะเป็นช่วงที่เหมาะสมที่สุด เพื่อจะได้ต้นถั่วที่ให้โปรตีนสูงระหว่าง 17-18 เปอร์เซ็นต์ และให้ผลผลิตน้ำหนักแห้งระหว่าง 1,425 - 1,838 กิโลกรัม/ไร่ ถ้าถั่วอายุมากกว่านี้ปริมาณผลผลิตอาจจะสูงก็จริง แต่ลักษณะของลำต้นจะแข็งสัตว์ไม่ชอบกิน ใบจะร่วงเหลือน้อยลง ซึ่งจะมีผลทำให้คุณค่าทางอาหารลดลงด้วย ถ้าตัดเมื่ออายุน้อยจะได้คุณค่าทางอาหารสูงแต่จะได้ผลผลิตต่ำ ระยะเวลาที่เหมาะสมที่สุดควรตัดที่ระยะ 45-60 วัน ซึ่งจะได้ถั่วที่สัตว์สามารถย่อยไปใช้ได้ร้อยละ 50-55 และย่อยเอาส่วนของโปรตีนไปใช้ได้ร้อยละ 65 - 69 ในกรณีที่จะเก็บเมล็ดพันธุ์ถั่วเอาไว้ก็ควรปล่อยสัตว์แพะเล็มหครั้งสุดท้าย เมื่อต้นถั่วสูงจากพื้นดินประมาณ 20 ซม. แล้วจึงดปล่อยโคอย่างช้าไม่เกินกลางเดือนสิงหาคม ทั้งนี้เนื่องจากในระยะนี้เป็นต้นไปถั่วจะติดดอก และจะติดดอกมากในช่วงเดือนกันยายน-ตุลาคม

การใช้เป็นอาหารสัตว์ ถั่วยามาต้าเฉพาะส่วนที่เป็นใบล้วน ๆ และฝักแตกแห้งจะมีโปรตีนสูงสามารถใช้เป็นแหล่งโปรตีนจากพืชแทนใบกระถินปน ใช้ผสมในอาหารสำหรับเลี้ยงไก่เนื้อได้ในระดับ 5 % จะให้ผลต่ออัตราการเจริญเติบโต ประสิทธิภาพการใช้อาหาร ปริมาณอาหารที่กินและต้นทุนการผลิต ไม่แตกต่างไปจากการใช้ใบกระถินปน แต่สำหรับถั่วยามาต้าสดเมื่อนำมาเลี้ยงท่านจะไม่ชอบกินไม่ว่าจะใช้ร่วมกับอาหารข้นหรือไม่ ฉะนั้นจึงไม่เหมาะสมจะนำมาเลี้ยงท่านในทุกช่วงอายุของท่าน

ถั่วยามาต้าเหมาะสำหรับปลูกปนในทุ่งหญ้าและใช้ปรับปรุงสภาพทุ่งหญ้าเพื่อให้สัตว์แพะเล็มหได้เป็นอย่างดี ถั่วยามาต้าคงทนต่อการเหยียบย่ำของสัตว์และเนื่องจากเป็นพืชที่โตเร็วติดเมล็ดมาก จึงทำให้เมล็ดตกค้างและงอกขึ้นมาใหม่ทุกปี การตัดให้กินสดหรือใช้เป็นอาหารหมักหลักแทนหญ้าสดได้ เช่นการใช้ยามาต้าแห้งเลี้ยงโคนมแทนการใช้หญ้าสดโดยปล่อยให้โคนมแพะเล็มหในฤดูแล้ง ยามาต้าสามารถให้คุณค่าทางอาหารได้ดีพอ ๆ กับหญ้าขนสด โดยไม่ทำให้ผลผลิตและคุณภาพของน้ำนมแตกต่างไปจากการปล่อยโคลงแพะเล็มหในแปลงหญ้าขน อย่างไรก็ตาม การทำถั่วยามาต้าแห้งเพื่อใช้เลี้ยงสัตว์ควรมีวิธีการผลิตที่ถูกต้องจึงจะได้ถั่วยามาต้าแห้งที่มีคุณภาพดี ดังนี้

1. ควรตัดต้นถั่วฮามาต้าเมื่ออายุ 45-60 วัน ตัดให้สูงจากพื้นดินประมาณ 5-6 นิ้ว ผึ่งแดดให้แห้งโดยเร็ว ถั่วฮามาต้าแห้งระยะนี้จะมีโปรตีนประมาณ 18-11 เปอร์เซ็นต์
2. คุณสมบัติของพืชตระกูลถั่วทุกชนิดเมื่อแห้งไปจะร่วงได้ง่ายถั่วฮามาตาก็เช่นกัน ฉะนั้นในการทำแห้งและขนส่งถั่วฮามาต้าแห้งต้องระมัดระวังให้มาก เพราะใบเป็นส่วนที่มีคุณค่าทางอาหารสูงกว่าลำต้น
3. ถั่วฮามาต้า **คุณค่าทางอาหารจะต่ำเมื่ออายุมากขึ้น** ฉะนั้นการใช้ถั่วฮามาต้าทั้งสดและแห้งเลี้ยงสัตว์ ควรต้องดูแลให้สัตว์ได้รับอาหารที่มีคุณภาพดีอย่างเพียงพอกับความต้องการ

โฉมหน้าใหม่ของนักเลี้ยงสัตว์และผู้สนใจในอาชีพการเลี้ยงโค-กระบืออย่างแท้จริง คงจะไม่ประสบกับปัญหาการขาดแคลนหญ้าหรือพืชอาหารสัตว์คุณภาพดีอีกต่อไป ถ้าผู้เลี้ยงจะได้สนใจในปัญหานี้ อาจจะมีพื้นที่ในบริเวณบ้านหรือที่พักอาศัยเพียงเล็กน้อยก็สามารถมีอาหารสัตว์ได้ โดยปรึกษากับเจ้าหน้าที่ของส่วนราชการที่เกี่ยวข้องโดยตรงในเรื่องอาหารและพันธุ์หญ้าที่เหมาะสมถั่วฮามาต้า จะมีเจ้าหน้าที่ของกองอาหารสัตว์หรือสถานีพืชอาหารสัตว์ของกรมปศุสัตว์ให้คำปรึกษาแนะนำ นอกจากนี้กรมปศุสัตว์ยังจัดเมล็ดพันธุ์หญ้าจำหน่ายให้แก่เกษตรกรในราคาถูก (กิโลกรัมละ 50 บาท) ปัจจุบันนี้ ถั่วฮามาต้าได้รับความนิยมจากเกษตรกรสูงขึ้น ๆ โดยสังเกตจากปริมาณการจำหน่ายเมล็ดพันธุ์ถั่วฮามาต้าที่กรมปศุสัตว์นั้นเพิ่มขึ้นทุกปี ดังนั้นหากจะคิดเลี้ยงโคให้ประสบความสำเร็จด้วยดีก็ควรที่จะต้องเตรียมพืชอาหารสัตว์ที่มีคุณภาพดีไว้ให้พร้อมไว้ก่อน และให้มีปริมาณเพียงพอที่จะใช้ได้ตลอดไป สำหรับผู้เลี้ยงอยู่แล้วการใช้ถั่วฮามาต้าปรับปรุงคุณภาพของพืชอาหารสัตว์ก็เป็นเรื่องที่ควรพิจารณาเป็นอย่างยิ่ง

เอกสารอ้างอิง

- กองอาหารสัตว์. 2530. หญ้าสำหรับเลี้ยงสัตว์ เอกสารวิชาการ รหัส 13-0102-30 กองอาหารสัตว์ กรมปศุสัตว์ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ 23 หน้า.
- จินดา สนิทวงศ์ ประเสริฐ โพธิ์จันทร์ พรเพ็ญ ผดุงศักดิ์ และชาญชัย มณีดุลย์. 2525. การทาสัมประสิทธิ์การย่อยของ *Stylosanthes hamata* ระยะการตัดต่าง ๆ กัน ประมวลเรื่องการประชุมทางวิชาการกรมปศุสัตว์ ครั้งที่ 1 หน้า 122-129.
- จรรยาโรจน์ จันทศิริ และมนัส อภินาคพงศ์. 2527. รายงานประเมินผลการหว่านเมล็ดพันธุ์ถั่วฮามาต้าปรับปรุงทำเลเลี้ยงสัตว์สาธารณะประจำปี 2526 โดยเฮลิคอปเตอร์ ประมวลเรื่องการประชุมทางวิชาการปศุสัตว์ ครั้งที่ 3 หน้า 338-347.
- จินดา สนิทวงศ์ กฤษณะ ทองทิพย์ จุรีรัตน์ แสนโกชน์ ชาญชัย มณีดุลย์. 2530. การใช้ถั่วฮามาต้าแห้งแทนหญ้าสดสำหรับโครีดนม สัตวแพทย์สาร ปีที่ 38 เล่ม 2 มิถุนายน หน้า 27-35.
- ฉายแสง ไผ่แก้ว วรพงษ์ สุริยจันทร์ทอง สมจิตร อินทรมณี อุดร เสนากัสป์ พิไล กวิตราศัย กานดา นาคมณี และไพบูลย์ ผลบุญ. 2527. ผลผลิตและคุณค่าทางอาหารของถั่วเวอรานอสไตโลสที่ระยะตัดต่าง ๆ กัน ประมวลเรื่องการประชุมทางวิชาการปศุสัตว์ครั้งที่ 3 หน้า 62-74.
- วรพงษ์ สุริยจันทร์ทอง ฉายแสง ไผ่แก้ว และไพบูลย์ ผลบุญ. 2525. การปลูกถั่วเวอรานอสไตโลสแซมปอแก้ว รายงานผลงานวิจัยสาขาผลิตปศุสัตว์ ประจำปี 2525 หน้า 1-76.
- โอสถ นาคสกุล อุดร เสนากัสป์ สมจิตร อินทรมณี สวัสดิ์ ธรรมบุตร เสาวคนธ์ โรจนสถิตย์. 2527. ผลการใช้ถั่วเวอรานอสไตโลสในอาหารสำหรับไก่เนื้อ ประมวลเรื่องการประชุมทางวิชาการปศุสัตว์ ครั้งที่ 3 หน้า 289-300.
- โอสถ นาคสกุล วรพงษ์ สุริยจันทร์ทอง เสาวคนธ์ โรจนสถิตย์ สมจิตร อินทรมณี กานดา นาคมณี และพิไล กวิตราศัย. 2527. การใช้ถั่วเวอรานอสไตโลสสำหรับเป็นอาหารท่อน ประมวลเรื่องการประชุมทางวิชาการปศุสัตว์ ครั้งที่ 3 หน้า 301-323.
- สัตว์บาล : มกราคม - กุมภาพันธ์ 2534**